

Андрусь А. Ф.,

Закарпатський державний університет, м. Ужгород

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ BIG I LARGE

Стаття присвячена дослідженню концептуального простору англійських прикметників big і large шляхом когнітивного моделювання структур знання, що передаються ними.

Ключові слова: семантико-когнітивний метод, концептуалізація, концепт, концептуальний аналіз, концептуальний простір.

Статья посвящена исследованию концептуального пространства английских прилагательных big и large путем когнитивного моделирования структур знания, передаваемых ими.

Ключевые слова: семантико-когнитивный метод, концептуализация, концепт, концептуальный анализ, концептуальное пространство.

The article represents a linguocognitive study of conceptual space rendered by English adjectives 'big' and 'large' as well as establishment of typical contextually specified differential characteristics that emerge from concrete conditions of their speech functioning.

Keywords: semantic-cognitive method, conceptualization, concept, conceptual world model, conceptual analysis, conceptual space.

Стаття присвячена різнобічному висвітленню специфіки тих основних подібностей і відмінностей у концептуальному просторі, які передаються за допомогою часто вживаних синонімічних прикметників *big і large* у сучасній англійській мові. Посилена увага до моделювання концептуального простору цих, на перший погляд, взаємозамінних параметричних лексем спричинена зростанням інтересу мовознавців до мікролінгвістичних студій, які дають змогу з позицій антропоцентризму глибше й адекватніше репрезентувати суть досліджуваних об'єктів, процесів і явищ навколишньої дійсності.

Як відомо, причиною значних труднощів, що часто виникають у розмежуванні близьких за значенням синонімів, а звідси і правильного їх уживання в англомовному спілкуванні, є етнічно й індивідуально зумовлена концептуалізація об'єктивного світу. Оскільки навколишня дійсність своєрідно сприймається й відображається у свідомості різномовних комунікантів, для забезпечення успішного міжмовного спілкування між ними англістика сьогодні вже не може обмежитися запропонованим суто лінгвістичної інформації стосовно сфери вживання семантично пов'язаних лексем, які у тлумачних словниках часто супроводжуються взаємозамінністю, тотожними значеннями і сполучуваністю. Поглибле-

не осмислення того, як за допомогою мови відбувається концептуалізація та категоризація дійсності, входить у компетенцію нової науки – лінгвоконцептології [3; 4; 7], у центрі уваги якої є співвідношення вербальних і невербальних знань носіїв тієї чи іншої мови.

Незважаючи на підвищення останнім часом інтересу до наукових пошуків просторової проблематики [1; 2; 5; 6; 7; 8; 9], ціла низка питань, що виникають у процесі дослідження специфіки ментальних структур концептуального простору, вербалізованих англійськими прикметниками *big* і *large*, усе ще потребує свого висвітлення. Саме цим і зумовлена актуальність дослідження, яка визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвокогнітивних студій на розробку ефективних способів експлікації концептуального простору, репрезентованого мовленнєвою діяльністю людини, та моделювання структур знання вербалізованих і невербалізованих концептів. До них належать і ті, на перший погляд, недистинктивні змістові ознаки зазначених ад’єктивних одиниць, які ще не стали предметом окремого лінгвоконцептуального пошуку. Різноманітні способи репрезентації і структуризації квантів знання носіїв англійської мови про специфіку їх мовленнєвої реалізації, які у своїй цілісності визначають глибинний концептуальний простір, ще не знайшли належного висвітлення на сторінках ні вітчизняної, ні зарубіжної лінгвістичної літератури.

Мета статті – виявити й різнобічно описати концептуальний простір синонімічних прикметників *big* і *large* за допомогою когнітивного моделювання структур знання про їх ситуативно зумовлені змістові ознаки в англомовній комунікації.

Вихідним моментом у становленні когнітивної лінгвістики виявилось розуміння того, що інформація, залучена до декодування текстів, не може обмежуватися знаннями тільки мови, а повинна включати глибокі й різнобічні знання про світ і місце людини в ньому. Однак, щоб жити в гармонії з навколишньою дійсністю, людина постійно відчуває потребу впорядковувати її у своїй свідомості на концептуальному рівні, тобто створювати максимально адаптований до світосприйняття концептуальний простір.

Концептуальний простір розглядаємо як таку множину концептів, що відображає результат пізнавальної діяльності людини, актуалізований в адекватному сприйнятті та осмисленні нею інформації про членування й категоризацію навколишнього світу, і слугує забезпеченню потреб орієнтування у ньому. Підтвердженням такого визначення є численні висловлювання багатьох дослідників про те, що концептуалізація певного фрагмента дійсності й отримання набутого досвіду індивіда відбувається на ґрунті інформації з усіх доступних йому каналів, а це веде до утворення усталених уявлень про простір як сукупність концептів [3;7].

Поняття “концепт” описано з урахуванням лінгвокогнітивного підходу до його визначення, що базується на вивченні як семантичних ознак, так і поглибленому аналізі контекстів уживання англійських прикметників *big* і *large*. Прихильники такого напрямку трактують концепт як ментальне утворення, що репрезентує обсяг знань і вражень про певний об’єкт у свідомості індивіда [3; 4; 7]. Оскільки інтерес лінгвокогнітологів фокусується на виявленні й описі диференційних смислових ознак під час характеристики, на перший погляд, тотожних фрагментів навколишнього світу, увага зосереджена на аналізі специфічних ознак концептуального простору кожного з досліджуваних прикметників.

Саме просторові уявлення складають основу формування багатьох фундаментальних концептів у свідомості носія тієї чи іншої мови. Тривимірність та об’ємний характер простору, його значення для життєдіяльності людини і для пізнання навколишньої дійсності ведуть до того, що природна мова створює різні способи та засоби об’єктивації просторових уявлень, сукупність яких складає концептуальний простір. Зокрема, прикметники *big* і *large* не тільки описують великий розмір об’єкта, а й дають йому різноманітну просторову характеристику на основі принципу бінарної опозиції. Остання проявляється в тому, що прикметник *big* указує на протяжність відносно певного параметра, а *large* – на її відсутність.

Із виникненням концептуального аналізу сформувався новий підхід до вивчення синонімії, який полягає у можливості виявлення відмінностей навіть серед найбільш подібних змістових ознак. Мові з точки зору логіки її будови не потрібні абсолютні, взаємозамінні синоніми. Тому навіть найближчі за значеннями з них здатні до утворення своїх власних концептуальних просторів, стрижнем яких є відмінні змістові ознаки, що висувуються комунікантами на передній план у кожній конкретній ситуації спілкування. Частково знаходячись в одному концептуальному просторі, синонімічні прикметники *big* і *large* усе-таки маркують переважно різні ділянки цього простору та уточнюють асоціативні й когнітивні структури, які за ними стоять. Звідси робиться висновок про те, що застосування семантико-когнітивного підходу уможливило різнобічне вивчення їх концептуального простору.

У свідомості представників англомовного соціуму основні структури концептуального простору прикметників *big* і *large* не збігаються через наявність у них своїх власних змістових ознак. Їх неповторність і своєрідність доведена в роботі тим безперечним фактом, що вони акцентують різні смислові компоненти однакових, на перший погляд, фрагментів навколишньої дійсності. Звідси стає очевидним, що їх взаємозамінна фіксація у тлумачних словниках сучасної англійської мови є свідченням недосконалості наявної лексикографічної практики, яка сьогодні не

сприяє поглибленому розумінню і правильному вживанню близьких за значенням синонімів носіями інших мов.

Науковий аналіз фіксації лексикографічної та текстової репрезентації досліджуваних мовних одиниць дає вагому підставу для твердження про те, що найбільш показовими прикметника *big* є параметричні концепти: **ВИСОТА**, **ШИРИНА** і **ДОВЖИНА** у той час, як прикметника *large* – **ШИРИНА** і **ПРОСТІР**. Концепт **ВИСОТА**, що передається в мовленні прикметником *big*, є не просто уявленням про параметричні властивості зовнішності живих істот, які характеризуються високим зростом. Він також виступає найбільш показовим відображенням знань про їх м'язисте тіло. Репрезентація висоти матеріальних об'єктів цим прикметником стосується значної відстані знизу вгору за вертикальним виміром, а також акцентування уваги на порівняно невеликій їх основі. Крім того, прикметник *big* не тільки позначає значний розмір предметів, але й неабияку віддаленість один від одного.

Концепт **ШИРИНА**, що передається *big*, пов'язаний із об'єктивацією уявлень про ситуативно зумовлений і збільшений в горизонтальній площині розмір очей людини внаслідок певних емоційних переживань. Головною його специфікою є непостійність (динамічність), тобто ситуативно зумовлена здатність органів тіла людини збільшувати розмір ушир, тоді як у концептуальному просторі прикметника *large* концепт **ШИРИНА** вибудовується як модель ситуації, пов'язаної з уявленнями про широкоплечу статуру, природну інгерентність значних за об'ємом органів і частин тіла людини та їх постійність (статичність). Особливості концептуалізації параметричних властивостей високих матеріальних об'єктів прикметником *large* простежуються у позначенні ним значної площі основи.

Параметричний концепт **ДОВЖИНА**, вербалізований прикметником *big*, демонструє розподіл повздовжнього виміру предметів вертикальної чи горизонтальної спрямованості. Водночас наочно-образні уявлення про прикметник *large* пов'язані з позначенням значного простору, відповідно до якого різноманітні предмети і явища навколишнього світу отримують деталізовану характеристику. Про це свідчить вербалізація концепту **ПРОСТОРИСТЬ**, який асоціюється у свідомості представників англійської мови не тільки з незайнятою територією, величезними земельними угіддями, але й значною місткістю різних об'єктів тощо.

До найяскравіших показників телеологічної оцінки прикметника *big* належить концепт **УСПІШНІСТЬ**, безпосередньо пов'язаний із таким розумінням успіху, як досягнення високого рангу в кар'єрному злеті або суспільно-політичному житті людини, популярності чи слави знаменитості.

Отже, крізь призму тотожних, на перший погляд, концептів, характерних для *big* і *large*, носії англійської мови втілюють широкий обсяг знань як про параметричні, так і непараметричні властивості об'єктів екстра-

лінгвальної дійсності. Сприйняття об'єктів, що відштовхується від позначень їх дивергентно маркованих параметричних характеристик, є тим стрижнем, навколо якого групуються диференційні змістові ознаки, що лежать в основі формування концептуального простору англійських ад'єктивних одиниць *big* і *large*. Це дає вагому підставу для твердження про те, що їх концептуальний простір характеризується диференційним, ситуативно зумовленим сприйняттям різних фрагментів навколишнього світу, характерним для носіїв сучасної англійської мови.

Перспективним видається проведення подібних досліджень на матеріалі не тільки решти параметричних прикметників, але й одиниць, які належать до інших частин мови, що дасть змогу уточнити спільні риси та відмінні ознаки їх концептуального простору. Запропонована в дисертації методика лінгвоконцептуального аналізу може бути також використана у дослідженні інших мов.

Література:

1. Афанасьева О. В. Лексическая сочетаемость прилагательных, обозначающих большой размер (*big / large, vast, enormous, immense, extensive, ample, expansive*) в современном английском языке: дисс. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / О. В. Афанасьева. – М., 1977. – 174 с.
2. Берестнев Г. И. Мифология пространства сквозь призму языка / Г. И. Берестнев // Категоризация мира: пространство и время. – М., 1997. – С. 76-78.
3. Болдырев Н. Н. Концептуальное пространство когнитивной лингвистики / Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1 (001). – С. 18-36.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Когнитивная семантика: мат. второй междунар. школы-семинара. Ч. 2. – Тамбов: ТГУ, 2000. – С. 10-13.
5. Кобозева И. М. Грамматика описания пространства / И. М. Кобозева // Логический анализ языка. Языки пространств. Языки русской культуры. М., 2000. – С. 152-163.
6. Кравченко А. В. Когнитивные структуры пространства и времени в естественном языке / А. В. Кравченко // Изд. РАН. АН. Сер. лит. и яз. – 1996. Т. 5. – №3. – С. 3-24.
7. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) / Е. С. Кубрякова // Известия АН. Серия Литературы и языка. – 1997. – Т. 56. – № 3. – С. 22-31.
8. Рахилина Е. В. Семантика размера / Е. В. Рахилина // Семиотика и информатика. – 1995. – № 34. – С. 58-81.
9. Симонян Т. А. Семантика пространственных атрибутов в свете когнитивного подхода: автореф. дисс. на соиск. учен. степениканд. филол. наук: спец. 10. 02. 04 “Германские языки” / Т. А. Симонян. – М., 2001. – 18 с.